

BOG IPAK MOŽE »UMRIJETI«

Ekleziološko-egzistencijalni aspekti suvremene krize vjere

Tomislav Ivančić

U Crkvi danas vlada kriza u pitanjima podanašljenog i prihvatljivog naviještenja evanđeoske poruke. Svaki korak i pokušaj da bi se pokrenuli pogledi prema Crkvi i Bogu kao da ostaju bezuspješni. Nema čovjeka među nama koji bi upalio svjetlo od kojeg bi zablještale oči svijeta. Proroka nema. Napori teologa i istraživalaca u Crkvi ostaju kao prigušeno svjetlo koje se gasi prije nego je počelo sjati. Koncil i pokoncilске manifestacije kao da ne diraju više nikoga. Sve stagnira, dok se, sociološki gledano, Crkva polako osipa. U čudnoj stisci pred teškim situacijama jedni se još uvijek prihvaćaju samo administrativnih mjera. Kao da se želi pokazati da je svaki recept, osim toga, unutar Crkve već prokušano nekoristan.

Nije nam svrha da ovdje dramatiziramo situaciju. Sigurno je, naime, da nema dramatičnijeg i izazovnijeg vremena od vremena u kojem se ne vidi jasan izlaz. Ovaj bi prilog htio pomoći u traženju načina suvremene evangelizacije svijeta. Želi tražiti umjesto čekati. Želi izići izvan naših uspavanih i utrlih putova i oslušivati što Gospodin želi reći u ovoj situaciji i odakle treba očekivati njegov siguran dolazak, da pokrene novo proljeće svoje Crkve. Ovdje se problematizira krize vjere unutar Crkve prilazi s dubokim uvjerenjem da je ta kriza samo jedan neodoljiv Gospodinov govor njegovoj Crkvi. Gospodin očito od nas zahtijeva danas radikalniji zahvat, a taj mi još nismo učinili. Nije na Crkvi da čini revolucionarne pothvate, niti da izgovara velike riječi, nego da neotkidivo prikuje svoj pogled na Gospodina i beskompromisno upravi korake samo tamo kuda to On hoće.

Uvodne misli

Unutar Crkve vlada uvjerenje da je besmisleno govoriti o Božjoj smrti. Prevladava, naime, mišljenje da je s »teologijom Božje smrti« konačno pokopano i pitanje »Božje smrti«. Stoga se govor o Božjoj smrti u teologiji smatra nekom vrstom ateizma i teološkog pomodarstva. Kao da se želi sa strane nekih teologa u Crkvi podizati već davno slegnuta prašina. Ne samo da nije besmisleno govoriti o »Božjoj smrti«, nego to nije ni uputno. Drži se da to čak može biti i opasno. To može naime stvoriti uznemirenje među neupućenim vjernicima i nepovjerenje u Crkvu, koja mora govoriti samo o živom, a ne o mrtvom Bogu. To bi ujedno značilo popuštanje svima onima izvan Crkve koji jedva čekaju da se prihvate neke otrcane ili površne parole unutar Crkve i tako pokušaju opravdati sebe i svoj negativni stav prema Crkvi.

Konačno, ne bacali čovjek odviše kritički pogled na situaciju u Crkvi, tada izgleda da stvari i ne stoje tako loše. Na ponekim misama su čak crkve pune, svećenici su prezaposljeni; očito ljudi još vjeruju. Crkva još

predstavlja veliku snagu, duhovnu i moralnu, u svijetu. Nema li broj ljudi unutar Crkve rješava krizu Crkve jednostavnim zaključkom da je današnji svijet u stalnom moralnom padu i da je suvremeni čovjek, zatvoren u svoj egoizam, začepio svoje uši da ne čuje glas Božji ni glas Crkve. Sva je krivnja, dakle, izvan nas i izvan Crkve. Dovoljno je tome nadodati istinu da Bog vodi svoju Crkvu, pa da nam govor o »Božjoj smrti« postane radikalno nedopustiv.

Nakon što je teologija Božje smrti počela sedamdesetih godina ovog stoljeća doživljavati svoj suton, a u Crkvi se nizale knjige koje su naizmjenično još uvijek govorile o smrti čovjeka ili Boga unutar današnje civilizacije, H. Zahrnt je napisao svoju knjigu *Bog ne može umrijeti*.¹ Knjiga se doimlje snažno, no nije izvršila ulogu koja se od nje očekivala. S jedne strane odviše se zadržala na analiziranju »Božje smrti«, a s druge je pokušala starim, za današnjeg čovjeka nedovoljno uvjerljivim putovima pokazati Božju opstojnost. Tako je više zatajila nego otkrila istinu.

Konačno moramo reći da je nepopularno govoriti o »Božjoj smrti«. U nama se nešto »grsti« protiv toga, jer, htjeli ili ne htjeli, ugodno je biti s Bogom koga ne treba slijediti čak do u smrt. Lijepo je imati Boga čije misli već unaprijed pogađamo i koji nas zato nikad ne može iznenaditi.

Ovdje bismo ipak protiv svih razloga htjeli govoriti o Božjoj »smrti«, i to samo radi istine Evanđelja. To znači: umjesto da se složimo s donekle općenitim mišljenjima u Crkvi, moramo se solidarizirati s Isusom Kristom. Sama Crkva to od nas traži. Čini nam se da je to identična situacija s onom koju su proživljavali apostoli dok su išli s Isusom prema Jeruzalemu. Tri puta je Isus upozoravao apostole da će umrijeti, ali oni to nisu mogli i nisu htjeli shvatiti. Petar će ga napokon uzeti na stranu i pokušati mu *razborito* reći, da nikako nije uputno ni zgodno i da je besmisleno govoriti da bi on mogao umrijeti: »Nek ti Bog bude, milostiv, Gospodine! Bože sačuvaj! Tebi se takvo što ne smije dogoditi.« Isus se tada neshvatljivo oštro obrati apostolskom prvaku: »Sotono, idi mi s očiju! Ti si sablazan za me, jer tvoje misli nisu Božje, već ljudske« (Mt, 22, 23).

O tome da Bog može umrijeti i da je to bitna činjenica u kršćanstvu govori i to da je kršćanski duh od svojih iskona izabrao baš križ, a ne neki drugi simbol, za sebe. Gol, raspet, izmrcvaren i mrtav već dvadeset stoljeća visi naš Isus Krist na zidovima naših domova i crkava. Potrebno je tu groznu sablazan kršćanstva izvući ispod prašine naših finih govora, izglaćanih propovijedi i pobožnih misli te je pokazati u svoj istinitosti evanđeoske poruke. Čini se da baš u toj točki zapinje naše naviještanje i naš život.

O čemu se radi?

Nužno je odmah na početku jasno precizirati što mislimo pod tim kad kažemo da Bog ipak može »umrijeti«. Da bismo isključili svaku dvosmislenost, reći ćemo najprije što pod tim ne mislimo.

¹ Usp. H. Zahrnt, *Gott kann nicht sterben. Wider die falschen Alternativen, u Theologie und Gesellschaft*. München, 1970.

Ponajprije, nikako se ovdje ne misli na teologiju »Božje smrti« ili teologiju »mrtvog Boga«. Ta je teologija uistinu bila snažni odsjeb stvarnosti, šokantan govor o situaciji čovjeka pred Bogom danas. No ona je ujedno bila kratki i zato neuvjerljivi pristup jednom stalnom teološkom poslu unutar kršćanske vjere. Izrasla na američkom tlu, iz korijena socioloških istraživanja i pragmatičkih ciljeva, ta se teologija umorila i umrla prije nego je počela živjeti. Jedni su njezini predstavnici zastali na pola puta, drugi su se zadovoljili s nekoliko nevjerojatnih izričaja, dok su se treći razočarani rezultatima svoje teologije predali raspojasanom entuzijazmu unutar psihodeličkih grupa, gdje su htjeli oživjeti glas šutljivog neba i osjetiti ustajanje mrtvog Boga. Unatoč izvrsnim analizama i korisnim izazovima za teologiju, ona ipak ostaje zaseban fenomen specifičan za američko tlo.²

O njima je već mnogo pisano dostupnog i na hrvatskom jeziku.³ Ne kani se ovdje govoriti ni o današnjim ateizmima i njihovim oblicima.

Nije ovdje izravno riječ ni o stvarnoj i povijesnoj smrti Bogočovjeka Isusa Krista. Ne radi se dakle ni o povijesnom ni o dogmatskom tumačenju Kristove smrti.

Ne misli se ovdje ni na smrt koju doživljavaju pojedini sveti ljudi u svojim mističkim gledanjima. Ne misli se izravno ni na smrt koju Bogu zadaje čovjek svojim grijehom, tjerajući ga iz svog srca, o čemu govori duhovna teologija.

Ne radi se ni o nemoći čovjeka da si dokaže i dočara Boga; niti o jezičnom problemu koji više skriva nego otkriva pravi lik Božji. Nije riječ ni o smrti Boga dokazanog teodicejskim metodama. Takav Bog i ne može umrijeti. Bila bi kontradikcija u sebi i pomisliti da umre Bog koji je temeljni izvor bitka, dok mi istodobno govorimo i živimo upravo iz tog bitka. Ne radi se ni o smrti kršćanskog Boga ukoliko je on onaj koji nam stalno dolazi, koji nudi svoj spas i poziva nas na obraćenje i vjeru. Nije ovdje, dakle, problem nebo i Bog u njemu, nije u pitanju onostrano biće Božje ni Isus Krist ukoliko je »s desne Božje«.

Ne želimo govoriti ni o čovjekovoj smrti, ukoliko napušta Boga; ni o smrti Crkve, naime o tome da pojedine Crkve mogu nestati ako nisu vjerne Kristovu pozivu i »prvoj ljubavi« (Otk 2, 4). — Čovjek ponekad može, teoretski, i bez Boga živjeti. Pojedine Crkve mogu dopustiti da u njima umre Bog, a da istodobno ne umru i one; one mogu umjetno životariti zahvaljujući svojim socijalnim strukturama i administrativnom

² Usp T. Ivančić, *Ateističko kršćanstvo? — teologija »mrtvog Boga«*, u BS, 4, 1971, 363—376; N. Bulat, *Kršćanstvo bez Boga — iluzija ili stvarnost?*, u CUS, 1, 1972, 50—61; H. Fries, *Abschied von Gott? Eine Herausforderung — Versuch einer Antwort*, München, 1971; J. M. Lohse, *Menschlich sein — mit oder ohne Gott?*, 1969; H. Fries, *Gott ist tot?*, 1968.

³ E. Čimić, *Drama ateizacije*, 1971; isti, *Religija, ateizam — odgoj*, u *Mi Crkva i drugo*, 1971, 265—308; J. Jukić, *Religija u modernom industrijskom društvu*, Split, 1973; T. Ivančić, *Bog u potrošačkom društvu. Pokušaj religiozne dijagnoze suvremenog čovjeka i izgled kršćanstva unutar te dijagnoze*, u BS, 4, 1973, 369—383; T. Sagi — Bunić, *Naši komunisti i građanski komunizam*, u GK, 1 1974, str. 4; br. 2, str. 7; br. 3, str. 7; br. 5, str. 6.

aparatu. Pojedina crkva pokatkad može preživjeti, poput starog naroda Božjeg Izraela, iako s mrtvim Bogom u svom naručju (Otk 3, 1).

Ovdje se želi govoriti o smrti Isusa Krista ukoliko on po Crkvi postaje vidljiv svijetu. Radi se dakle o Bogu: ukoliko on naš'ava naše savjesti, ukoliko je on prisutno otajstvo naših liturgija, ukoliko je utjelovljena i vidljiva stvarnost naših zajednica, ukoliko je vidljiv znak naših propovjedi, ukoliko je živi duh naše strukturirane Crkve, ukoliko je vidljivo lice naše vjere. Radi se zapravo o temeljnoj nužnosti za uspješno naviještanje Evanđelja u današnjoj Crkvi.

Polazi se od stajališta da je u doba kriza nužna koncentracija svih snaga na bitno. Ne radi se pri tom o nekoj redukciji i osiromašenju nego o traženju izvora koji bi oživio i obogatio ono što posjedujemo. Ne radi se o traženju gole informacije, nego o zalaženju »ispod kože« same informacije. Nužno je liječiti korijen.

Pojam smrti

Smrt je biziznimno sudbina svakog čovjeka. To je zapravo nemilosrdan izgon čovjeka iz njegove ovozemaljske egzistencije. No smrt nije za čovjeka konačni završetak. Dok životinje potpuno završavaju smrću svoj život, sa čovjekom se događa nešto drugo.⁴ Smrt nije za čovjeka niti kraj njegova bitka, niti jednostavan prijelaz iz jednog života u drugi koji bi imao u biti sve zajedničko sa dosadašnjim. Smrću za čovjeka počinje vječnost. Smrću se čovjek oslobađa vremensko-prostornih okova i prelazi u svoje konačno stanje. Kršćanska tradicija izražava smrt zaključkom da je to »dijeljenje duše od tijela«. To znači da ljudski životni princip zauzima jedan drugi odnos prema tijelu od dosadašnjeg. No time još nije o smrti sve rečeno. Taj izraz ništa ne govori o tome da je smrt ipak bitni događaj u životu čovjeka. Ona znači završetak slobodna čovjekova djelovanja. Dok o životinjama i biljkama možemo reći da one završavaju život, dotle samo o čovjeku možemo reći da umire. Osim toga ta definicija ništa ne kaže o onoj tamnoj neshvatljivosti što se događa pri dijeljenju duše od materijalnog svijeta, jer dijeljenje duše od tijela znači dijeljenje od svega u ovom svijetu. To dijeljenje ujedno ne kaže da ono ne znači nekakav prijelaz u akozmički svijet, nego da je to zapravo dublje i sveobuhvatnije otvaranje prema Bitku. O tome govori i skolastička nauka da supstancijalni akt duše nije od nje same različit.⁵

Smrt je tako događaj pred kojim čovjek ostaje nemoćan. Sve što živi podvrgnuto je smrti. Iako smrt može biti jedno upotpunjenje ljudske slobode i osobnosti, ipak je ona ne samo završetak biološkog života nego i razaranje i kidanje od svega vanjskoga i u tom smislu najradikalnije oduzimanje svake moći čovjeku ona je istodobno djelo i trpljenje.⁶

O smrti se može govoriti samo kod bića koja žive tu u našem svijetu. Samo onaj koji ima tijelo i koji je čovjek u pravom smislu može umri-

⁴ Usp. J. Lotz, *Tod*, u PhW, 1965¹², 331, sl.; K. Rahner — H. Vorgrimler, *Tod*, u KThW, 1964, 365 sl.; G. Sauser — M. Vodopivec, *Tod in der Medizin*, u LThK, 1965, 10, str. 226—227.

⁵ Usp. K. Rahner — H. Vorgrimler, KThW, 356.

⁶ Usp. L. Boros, *Mysterium mortis*, 1964, str. 30 sl. i bilj. 2.

jeti. Stoga i o Isusu Kristu možemo govoriti kao o smrtnom biću tek ukoliko je čovjek. Budući da se u njega božanska i ljudska narav ne daju rastaviti nego su spojene hipostatski u jednoj osobi, govorimo ne samo da umire čovjek Isus Krist nego i Bog Isus Krist. Radi se dakle o tome da utjelovljeni Sin Božji dijeli s nama ljudsku sudbinu, da biva kao i mi smrću silovito izbačen iz života.⁷

Budući da je Isus uzeo na se obličje grešnog tijela, on je ušao i u sudbinu naše smrti (Rim 8, 3). Isus naglašava osobnu stranu smrti kad upućuje na slobodno prihvaćanje svoje smrti. Ta smrt međutim ima još poseban svoj značaj jer je njegovo tijelo oslobođeno zlih sklonosti.⁸ No Isusova smrt nije samo obična ljudska smrt. Njegova smrt je dvostruka jer je umro smrću *na križu*. Tako ne samo da je tjelesno umro nego je, umirući na križu, umro i u svojoj časti. Tako je Isus umro obespravljen, obeščašćen i bez svog doma. On je umro izvan grada, izvan sakralnog mjesta, što opet znači da je umro izvan Božje prisutnosti. Isus je tako umro u bezbožnosti na mjestu na koje ne ide pobožan čovjek i na kojem se pravovjernik ne zaustavlja. Tamo ne nalazimo Boga ne zato jer bi on bio odsutan, nego jer se on povukao s mjesta na kojem bi mogao biti manipuliran.⁹ No baš jedino s toga mjesta moguć je pokret prema Bogu, obraćanje k pravom Bogu. Ali baš u tome je ludost, da pobožan čovjek stupi na mjesto križa, tamo gdje je Bog odsutan. Tamo može stupiti tek čovjek koji je potpuno umro svijetu svojih želja i koji u tom smislu živi tako u protuslovlju sa samim sobom. Njemu ostaje jedini put i jedini spas Bog. Tako je smrt u svojoj dvostrukosti put do spasa.¹⁰

Iz toga zaključujemo da treba izići iz svijeta svojih želja i misaonih kombinacija o svom Bogu i izići na mjesto »izvan grada« i tako vidjeti, kao apostoli na Veliki petak, kako umire naš Bog i rađa se naša vjera u pravog Boga. U tom paradoksu, u kojem je Isus Krist jednom umro na križu, događa se njegovo umiranje među nama. Potrebno je to vidjeti kako bismo mu povjerali.

U Novom zavjetu smrt je snaga u kojoj se najjasnije izražava vlast Sotone nad svijetom i neotkupljenost toga svijeta. Isusovom smrću dolazi međutim novo svjetlo tamo gdje vlada sjena smrti (usp. Mt 4, 16; Lk 1, 78). Čitav događaj Kristov sv. Pavao promatra u toj napetosti između života i smrti. Snaga smrti je u tome da su svi podložni smrti (usp. Rim 5, 12; Ef 2, 15; Kol 2, 13; Rim 5, 14). Smrt dolazi i objavljuje se preko zakona (usp. Rim 7, 10; Gal 3, 12). Slabost pak zakona uvjetovana je opeš slabošću tijela (usp. Rim 8, 3). U tijelu naime postoji težnja k smrti (usp. Gal 6, 8). Zato nas Isus Krist oslobađa od zakona grijeha i smrti (usp. Rim 8, 2 sl.). Zbog tijela još je vjernik podvrgnut fizičkoj smrti, no on je u temelju svog bića već nadvladao smrt Duhom kojega je primio od uskrslog Krista (usp. Rim 6). Međutim i vjernik još može umrijeti, ako

⁷ O smrti govorimo ovdje u filozofskom i vjerskom uvjerenju da smrt nije konac čitavog osobnog života. Smrt je za nas samo unutarstvjetki događaj. Usp. G. Mainberger, *Gott lebt und stirbt mit dem Menschen*, 1971, 166.

⁸ Usp. K. Rahner, *Tod Jesu*, u LThK 10, str. 231 i sl.

⁹ Usp. F. Dingermann, *Tod im Alten Testament*, u LThK 10, 219; navodi psalam 88, 6: »Među mrtvima moj je ležaj .. od kojih si ustegao ruku.« Smrt je mjesto gdje je Bog odsutan.

¹⁰ Usp. G. Mainberger, isto, str. 175 i sl.

dalje živi prema tijelu, a ne prema Duhu (Rim 8, 13). Život kršćanina je stalno umiranje s Kristom (usp. Fil 3, 16).

Sv. Ivan govori da onaj koji vjeruje već je prešao iz smrti u život (usp. Iv 5, 24; 8, 51). No, istodobno taj mora ljubiti svog brata. Jer tko ne ljubi ostaje u smrti (usp. I Iv 3, 14).¹¹

Konačnost koja se očetuje u smrti dokazuje da je ljudski život neponovljiv. Jednako tako ni Krist ne može umrijeti. No ne zato što on više ne bi živio s tijelom, nego zato jer je on pobijedio smrt. On je uskrsnuo i živi u svom uskrsnom tijelu.¹² Svojom je smrću Krist zauvijek pobijedio smrt.¹³ Uzeo je u svoje ruke ključeve smrti i podzemlja (usp. Otkr 1, 18); postao je Prvorodenac od mrtvih (usp. Kol 1, 18). Oslobođen od lanaca smrti, smrt je konačno izgubila nad njim svaku vlast (usp. Dap 2, 24; Rim 6,9).

Iz svega ovoga možemo zaključiti, da onostrani Bog naših filozofskih dokazivanja ne umire i ne može umrijeti. No isto tako ne može više umrijeti ni Isus Krist. On naime posjeduje svoje uskrslo tijelo koje više ne umire. Čak ako želimo govoriti i o mističnom Tijelu Kristovu, koje je Crkva, ni tada se ne može govoriti o smrti, jer je Crkvi zagaranirana »besmrtnost« do kraja svijeta (usp. Mt 16, 18).

Ovdje govorimo o smrtnosti Isusa Krista u njegovu Mističnom Tijelu: ne ukoliko Bog jamči i daje tu besmrtnost, nego ukoliko ta besmrtnost ovisi o ljudima. Crkva je Mistično Tijelo Kristovo. To je Mistično Tijelo Kristovo vidljivo u svijetu ukoliko je utjelovljeno među ljudima po vjeri. Tek ukoliko postoji Crkva kao zajednica, može se govoriti o vidljivosti toga tijela. Zato tijelo Isusovo nije ovaj ili onaj vjernik nego grupa ljudi povezana ljubavlju Kristovom, strukturirana onako kako je to Krist htio. Crkva je naime u biti zajedništvo. Čovjek se može na religioznoj bazi obratiti i ostati sam. No ne može biti kršćanin ako ne stupi u neku zajednicu koja je konstituirana po volji i djelu Isusa Krista.

Osim Euharistije koja je Tijelo i Krv Kristova, Krist ima i svoje tijelo koje je njegova Crkva.

Crkva Mistično Tijelo Kristovo

Moramo se pobliže upoznati s Crkvom da bismo shvatili što mislimo ovdje kad govorimo o Božjoj smrti.

Vidjeli smo već da se može govoriti samo o smrti onoga koji vidljivo živi u tijelu. Isus Krist je međutim vidljiv ovdje na zemlji samo po svome Mističnom Tijelu, Crkvi. Ali rekli smo već da je Crkva kao cjelina besmrtna. Ta besmrtnost međutim nije zagaranirana i pojedinim mjesnim crkvama.¹⁴ Mjesne crkve posjeduju sve ono što ima i opća Crkva. Iako se

¹¹ Usp. F. Mussner, *Tod im Neuen Testament*, u LThK 10, str. 219—222; K. Rahner, *Probleme der Christologie von heute*, u *Schriften zur Theologie I*, 1964, 217 sl.

¹² Usp. H. Volk, *Tod* (theologisch), u HThG II, 1963, str. 678.

¹³ Usp. *Smrt*, u BRT, 1969, str. 1214.

¹⁴ Usp. LG 23: »Biskupi se postavljaju na čelo posebnim crkvama.« Otk 3, 1: »Kažu da si živ, a mrtav si.« Otk 2, 5: »Doći ću k tebi i ukolniti tvoj svijećnjak s njegova položaja.« Otk 1, 20: »A sedam svijećnjaka sedam je crkava.«

ne može govoriti o tome da je svaka od tih mjesnih crkava Mistično Tijelo Kristovo, jednako bi tako bilo krivo reći da su mjesne crkve samo udovi Mističnog Tijela Kristova.¹⁵ Mjesna crkva odražava opću Crkvu i, kako kaže *Dekret o misijskoj djelatnosti crkve*, mora svjedočanstvom života pojedinih vjernika i cijele zajednice biti znak koji ljudima otkriva Krista (20). Ona ujedno povećava život Mističnog Tijela (19). Mjesne su crkve zapravo dijelovi Mističnog Tijela. Mistično Tijelo crkve je pak tijelo crkava.¹⁶ Opća se Crkva ostvaruje u mjesnim Crkvama.

Čitavo Mistično Tijelo Kristovo biva dakle vidljivo ukoliko je utjelovljeno u mjesnim crkvama. Ta vidljivost se odražava u životu vjernika, i to prije svega u njihovu međusobnom životu, u zajednici Crkve. Taj međusobni život nije samo vanjska pripadnost Crkvi niti puko primanje sakramenata. To vanjsko pripadanje ni malo ne odražava vidljivost crkve, ako ono nije oživljeno iznutra Duhom Božjim.¹⁷ Crkva postaje vidljiva tek onda ako vjernici Kristovoj milosti odgovaraju mišlju, riječju i djelom (LG 14).

Crkva je kao Mistično Tijelo Kristovo vidljivi zbor i duhovna zajednica, zemaljska Crkva i Crkva koja već posjeduje nebeska dobra. No to nisu dvije Crkve nego jedna koja je sastavljena od ljudskog i božanskog elementa.¹⁸ Ona se uspoređuje s misterijem utjelovljene Riječi. Crkva je na neki način Kristovo Utjelovljenje u povijest. I kao što je ljudska narav božanskoj riječi služila kao živi organ spasenja na sličan način društveni organizam Crkve služi Kristovom duhu koji je oživljuje.¹⁹

Krist je ustanovio Crkvu kao specifično vidljiv organizam baš ukoliko je zajednica vjere, ufanja i ljubavi (LG 8). Baš ta vjera, ufanje i ljubav jesu elementi Crkve koji ljude u njoj spašava. Ljubav je, naime, element bez kojega nema spasa, bez kojega nema ni Kristove zajednice.²⁰ Bit istočnog grijeha je egoizam. Adam je prezreo Božju ljubav, povjerenje u njega. Zato se udaljio od Boga. Zato je bio prognan iz raja. Zato se morao skriti pred Bogom (usp. Post 3, 8). Nije više mogao vidjeti Boga; zbog njegova egoizma Bog mu je postao nevidljiv. Zato se pri gradnji kule babilonske svi ljudi raspršiše (usp. Post 11, 1—9).

Sve nas to upućuje da je otkupljenje upravo u ljubavi. Isus Krist nam daje nove oči da vidimo, otvara naše uši, stavlja nam novo srce. Tko ljubi taj vidi Boga (I Iv 4, 7). Zato Krist najprije stvara zajednicu apostola i po njima svoju Crkvu. On konačno jasno govori da će po tome svijet prepoznati da je ta Crkva njegova ako se članovi te Crkve budu ljubili međusobno (usp. Iv 13, 35). Vjernici moraju biti jedno kao što su jedno Otac i Sin u Bogu (usp. Iv 17, 21). Čovjek se ponovno može vratiti u raj zemaljski samo po obraćenju i ljubavi, jer na ulazu u raj stoji anđeo s plamenim mačem. Kod kule babilonske ljudi ne razumiju jezike,

•

¹⁵ Usp. UR 14, 15 i 19, gdje se govori o odijeljenim i istočnim crkvama razlikujući ih od crkvenih zajednica na zapadu; također AG 19.

¹⁶ Usp. LG 23 i Sv. Hilarija Pict., In Ps. 14, 3, u PL 9, 206, CSEL 22, 86; sv. Grgur V. u PL 75, 643, C. Ps; sv. Bazilije u PG 30, 637 C.

¹⁷ Nije dosta pripadati Crkvi »tijelom«, nego »srcem«. Usp. LG 14 i 4: »On je duh koji daje život«. Također Joel 2, 12—18.

¹⁸ Usp. LG 8; Pio XII, *Myst. Corp.*, gl. 1; *Hum. Gen.*, u AAS 42, 1950, str. 571.

¹⁹ Usp. LG 8; Ef 4, 16; Leon XIII, *Statis cogn.*, gl. 1.

²⁰ Usp. I Iv 3, 14: »Tko ne ljubi, ostaje u smrti.« Iz 58, 1—12.

na Duhove pak svi razumiju isti jezik (usp. Dap 2, 4 sl.). Kod kule babilonske čovječanstvo se raspršilo na sve strane svijeta. Isus Krist pak okuplja cijelo čovječanstvo sa svih strana. Kristov zakon je jedan i jedini, a to je ljubav.

Ne postoji li u zajednici Kristova ljubav, tada je u njoj Bog nevidljiv. To ujedno znači da onaj dio Kristova tijela u kojem ne postoji ljubav ne vrši više funkciju tijela. I kao što sveti Pavao kaže da postoje mrtvi i bolesni udovi, tako postoji i mrtvi dio Mističnog Tijela Kristova. Drugim riječima, ako u jednoj mjesnoj crkvi ne postoji preobrat ljudskih egzistencija u Isusu Kristu i u tome obratu nova ljubav koja spaja ljude u zajednicu, onda je ta mjesna crkva mrtva. Budući da se u toj mjesnoj crkvi utjelovljuje čitava Crkva Božja kao Mistično Tijelo Kristovo, to onda znači da je u tom dijelu Crkve umrlo to Tijelo Kristovo. Nije dakle stvarno umro Krist niti je umrla cijela Crkva, ali je stvarno za ljude te mjesne crkve umrlo Mistično Tijelo Kristovo, postalo za njih nevidljivo. A to nije nikako samo simbolika, to je za njih gruba stvarnost. Stvarno je za njih umro Bog. Taj stvarni događaj Božje smrti s obzirom na čovjeka, a ne s obzirom na Boga u sebi, postat će nam još jasniji u daljnjem izlaganju kad budemo govorili o situaciji današnjeg čovjeka pred Bogom i pred Crkvom.

Iako je ljubav od bitne važnosti za vidljivost Crkve i izgradnju Mističnog Tijela Kristova, ona ne postoji bez vjere i ufanja. Vjera je temelj opravdanja, temelj spoznaje Boga. Ona je zato prvi korak k ljubavi. Samo onaj koji je povjerovao može doći do ljubavi. Zato je očišćen već čovjek koji je prihvatio Kristove riječi (usp. Iv 15, 3). Ujedno je iz toga jasna i Kristova poruka kad kaže da je život vječni u tome da ljudi upoznaju Boga i Isusa Krista (usp. Iv 17, 3). Život vječni već ima onaj koji vjeruje. Kad se govori o vjeri, tad Novi zavjet uvijek misli na tzv. fidem formatam. Samo intelektualno držanje nečega za istinu nije još vjera. Tako vjeruje i đavao i dršće pred tom istinom (Jak 2, 19). Osim toga vjera bez djela ne vrijedi ništa (Jak 2, 17). Nužno je uvijek djelima pokazati vjeru (Jak 2, 18). Abraham je povjerovao Bogu i krenuo iz svoje zemlje i svog zavičaja (Post 12, 4). Izraelci su također povjerovali i zato se zaputili iz Egipta prema obećanoj zemlji (Izl 12, 37 sl.). Apostoli su povjerovali Isusu, a Juda nije. Isusu se i ne može povjerovati samo umskim prihvaćanjem, jer je on Istina u osobi. Prema tome on je Istina koja se čitavim bićem prihvaća ili odbacuje. Ne može konačno u nebo onaj koji govori: Gospodine, Gospodine, a ne vrši volju Božju. Tako su vjera i ljubav vrlo blizu i međusobno uvjetovane. Vjera mora uvijek biti puna pouzdanja. Nema li u njoj povjerenja, tada ona više i nije vjera. Tko vjeruje taj se mora duboko nadati. Tako je u vjeri sadržano ufanje i ljubav. Zato sveti Pavao kaže da su vjera, ufanje i ljubav jedno. No ono što je za nas najvažnije, on naglašava da je najveća među njima ljubav (I Kor 13, 13). Zapravo ljubav sve vjeruje i svemu se nada (I Kor 13, 7). Kad ljubav prestane vjerovati, ona više ne može opstojati. Prestane li se ljubav nadati, ona više ne ljubi.

U Mistično Tijelo Kristovo čovjek ulazi preporodom u vodi i Duhu Svetom (Iv 3, 5). Tko se ne pokrsti ne može se spasiti. Po krštenju Bog se

zapravo rađa u duši čovjeka. Sveti Pavao nam govori da Krist po vjeri stanuje u našim srcima (Ef 3, 17). Bog se dakle tako rađa ponovno u duši čovjeka. Taj preporod ujedno znači ulazak u zajednicu vjernih koja je Crkva.²¹ Tako se rađa novi narod Božji ne iz raspadljivog nego iz neraspadljivog sjemena po riječi živoga Boga (I Petr 1, 23) ne iz tijela nego iz vode i Duha Svetoga (Iv 3, 5—6). Tako je Isus Krist dajući svoga Duha svu svoju braću sazvanu iz svih naroda na mistični način sastavio kao svoje tijelo (LG 27).

Krstiti se može samo vjernik koji vjeruje Isusu Kristu. Po toj vjeri Krist se ponovno rađa u našim srcima. Ta vjera nije samo Božji dar nego također i naš pristanak. Prema tome i o čovjeku zavisi hoće li Krist stanovati u njegovu srcu i hoće li on prema tome biti živi član Crkve. Ako se Krist dakle rađa u srcima, onda on može i umrijeti u srcima. Čovjek ga može istjerati iz svoga srca, što znači učiniti ga nevidljivim u svom životu. Dogodi li se pak da velik dio pripadnika jedne Crkve ne vjeruje Isusu Kristu životom, to onda znači da je on u njima mrtav. Nema li u Crkvi ljubavi, on nužno postaje nevidljiv. Tako dakle čovjek može »ubiti« Boga kao što može i učiniti da se rodi u njegovu srcu. Budući da vjera i rođenje Kristovo ne mogu biti u srcu vjernika bez njegovog životnog odnosa u ljubavi prema drugim vjernicima, s kojima tvori Tijelo Kristovo, to onda znači da je tamo — gdje postoje samo gole strukture Crkve bez životne povezanosti u pravoj ljubavi — Krist, naš Bog, mrtav. U tom dakle specifičnom smislu možemo i moramo govoriti da Bog i danas umire. Za to umiranje, kako vidimo, krivi su uvijek ljudi, ne Bog: Bog nikad ne prestaje pozivati i davati svoju milost. Ujedno, kako vidimo, gotovo uvijek je to izabrani Božji narod, ovaj put novi Božji narod, u stalnoj napasti da ubije Sina Božjega. Tako vidimo da je Evanđelje u cjelini uvijek aktualno, i to ne samo u onim dijelovima koji su, kako mi to volimo obično misliti, pozitivni, nego i u onim dijelovima u kojima Krist napada nevjeru svojih slušatelja, i poglavara i naroda. Iz toga slijedi da Evanđelje moramo u cjelini prihvatiti ako ne želimo biti krivci smrti Božje danas u svijetu. U tom kontekstu je razumljivo zašto II. vat. sabor, slijedeći opomenu Krista i sv. Petra, naglašava da je Crkva istodobno sveta i grešna, i zato — semper reformanda (LG 8).

Verifikacija Boga u svijetu

Da bismo shvatili da se ovdje ne radi o nekoj apstraktnoj teološkoj misli nego o stvarnom događaju oko nas, potrebno je ovaj temi prići ne samo sa strane Evanđelja nego i znakova vremena u kojem živimo.²² Ti su znakovi označeni ateizmom izvan Crkve i mlakošću vjernika u Crkvi. D. Bonhoeffer je dijagnosticirao taj znak vremena već 1931. god. kad je napisao: »Čini se da je došlo veliko umiranje kršćanstva. Nije li prošlo naše vrijeme i neće li Evanđelje biti dano nekom drugom narodu, možda propovijedano sasvim drugim riječima i djelima? Sad sam studentski dušobrižnik na visokoj tehničkoj školi (u Berlinu), kako da se tim ljudima pripovijedaju takve stvari? Tko to još vjeruje? Nevidljivost (Božja) nas naprosto ubija. Ako ne možemo u svojem osobnom životu vidjeti da je

²¹ Usp. LG 11: »Vjernici, po krštenju uključeni u Crkvu...«

²² Usp. Lk 12, 54—57: »Licemjeri! znate prosuditi izgled neba i zemlje. Kako onda ne prosudite ovo vrijeme?«; GS 4, 11; PO 9; UR 4.

Krist tu bio, tad pogledajmo to barem u Indiji. No to neprestano luđačko bacanje natrag na nevidljivog Boga — to čovjek više ne može izdržati.²³

Dva su nam pitanja danas unutar Crkve psihološki daleko: da li Bog doista postoji i, ako postoji, kakvu to važnost ima za čovjeka danas? Ono što danas u svijetu osjećamo nije samo pomanjkanje iskustva da Bog jest, nego pozitivno iskustvo da Boga nema.²⁴ Ljude oko nas ne samo da muči činjenica da im je Bog nekud pobjegao, nego još više činjenica da ga ne mogu ni dokazati ni pokazati. Neoborivi dokazi teodiceje koji su dugo držali samosvijest vjernika u uvjerenju da samo luđak može reći da Boga nema kao da su izgubili svoju vrijednost. S vremenom su se pojavili i oni koji su dokazivali da Boga nema.²⁵ Jedni i drugi su međutim ostajali u području metafizike i apstrakcija. Metafizičko dokazivanje Božje opstojnosti, koliko god bilo snažno, korisno i istinito, malo pomaže u suvremenoj krizi vjere. Svijet ne uvjerava jer se isto tako može manipulirati u dokazivanju da Bog ne postoji. Ako svijet danas ima pozitivno iskustvo o Božjem nepostojanju, onda se tom iskustvu može suprotstaviti samo *iskustvo* o Božjoj opstojnosti.

Drugi je međutim problem što i oni koji vjeruju u Boga ne vide više korist toga vjerovanja. Čini se kao da je Bog bio hipoteza u rješavanju ljudskih problema, osobito problema grijeha, smrti i spasa. Ta hipoteza kao da je danas postala nepotrebna. Što je još simptomatičnije, o tome ne govore samo literatura i filozofija — nego je to već osjećaj koji se udomio u najširim razinama mass-media. Tako u tjedniku *Tina* u rubrici psihologa pod naslovom *Moramo li se bojati smrti?* na pismo četrnaestogodišnje djevojke koja piše da ju proganja misao na smrt, psiholog odgovara da je jedini spas od takvih misli i strahovanja u aktivnosti i društvu.²⁶ U prilogu o odgoju zagrebački *Vjesnik* izvještava da je, unatoč tome što je u Americi Biblija najčitanija knjiga, maloljetnički kriminal postao agresivniji, da mladi postaju brzo fizički zrele, a psihički nezrele osobe.²⁷ Zagrebački tjednik *Oko* u nekoliko nastavaka je izvještavao o čitavom pokretu na zapadu koji traži spas izvan Crkve i Boga.²⁸

Pod vodstvom svojih ideologa mladi ljudi se bacaju u naručaj užitka da bi doživjeli zaustavljeni trenutak izgubljenog i beznadnog raja. U totalnoj seksualnoj revoluciji ljudi žele zbrisati granice svijeta, moralne imperativne, razlike spolova, razlike duha i tijela, razlike dobra i zla, granicu između Boga i čovjeka, između čovjeka i životinja.

Mi sve više uranjamo u svijet u kojem Bog i Crkva ostaju nezaposleni. Taj mentalitet izrazio je A. Camus u svom *Strancu* preko osuđenika na smrt, koji svećeniku na pitanje o Bogu odgovara da je siguran da Boga nema, ali da to uostalom i nije tako važno jer si ne želi to malo preostalog vremena potratiti s Bogom. Neki su počeli danas J. Paula, F.

²³ *Gesammelte Schriften I*, 1958, 61.

²⁴ Usp. H. Zahrnt, *Gott kann nicht sterben*, str. 27 sl.

²⁵ Usp. *Nauka i teologija u XX veku. Kritika teoloških koncepcija nauke*. Prijevod s ruskog, Građina, 1973.

²⁶ Usp. *Tina*, br. 81, 1974, 19.

²⁷ Usp. *Vjesnik* od 17. i 18. veljače 1974.

²⁸ Usp. *Oko*, od 14. XI. 1973, 13; 21. XI. 1973, 13; 28. XI. 1973, 13; 12. XII. 1973, 13; prema autoru J. Davidovu.

Nietzschea i H. Heinea nazivati prorocima našeg vremena. Svakako već njihova bojazan da bi Bog mogao umrijeti — bilo u Crkvi, bilo u civilizaciji koju proživljavamo — nije bez temelja. Svi su oni više osuđivali Crkvu zbog nastale situacije negoli sam svijet, koji je ipak jednako kriv. Kierkegaard je tu situaciju izrazio značajnom rečenicom: Bog je umro, a mi ispod njegova križa držimo svečane propovijedi i snažna predavanja.²⁹ Zato se to čitavo pitanje o Božjoj smrti u Crkvi ne može otkloniti duhovitom rečenicom H. Coxa: »Bog ne može umrijeti! Bog koji bi mogao umrijeti ne zaslužuje nikakvih suza.«³⁰ Pa ni dodatkom koji toj rečenici daje H. Zahrnt: »Bog koji bi mogao umrijeti ne zaslužuje nikakvih suza jer on nije nikad ni postojao.«³¹ Činjenica je, naime, da je naš Bog umro na križu kao što je istina da ga mi možemo istjerati iz svijeta svojim nevjerničkim životom.

Da se u mnogočemu događa ova druga vrsta Božje smrti među nama, govori i to što je posljednji Koncil zahtijevao od svih nas obnovu mišljenja, mentaliteta i srca. U čitavom svijetu se već tada osjetilo novo proljeće Crkve, kao da je Krist ponovno prošao u svom novom povjesnom pohodu ovom zemljom. No danas proživljavamo vrijeme kada svijet čuti da su sve te nade pale u zaborav. Ljudi oko nas kao da sa žalošću i samilošću priznaju da je Crkva na Saboru preuzela na se prevelik teret kad je htjela da na svojim ramenima izvuče na svijet Evanđelje, i da je njima stoga jasno da to nije mogla. Crkva je uostalom na Koncilu sama priznala da su vjernici u mnogome krivi za val ateizma. Tako konstitucija o *Crkvi u suvremenom svijetu* kaže da »ne malu ulogu za postanak tog ateizma mogu imati vjernici, ukoliko treba reći da oni zanemarivanjem vjerskog odgoja ili netočnim i pogrešnim izlaganjem nauke ili također nedostacima svoga religioznog, moralnog i socijalnog života, pravo lice Boga i religije prije skrivaju nego otkrivaju« (GS 19). Ista konstitucija kaže da »lijek od ateizma možemo očekivati od adekvatnog izlaganja nauke ali jednako tako i od autentičnog života Crkve i njezinih članova. Crkva naime treba da učini prisutnim i tako reći vidljivim Boga Oca i njegova utjelovljenog Sina neprekidnom obnovom same sebe pod vodstvom Duha Svetoga. To se ponajprije postiže svjedočanstvom žive i sazrele vjere. Ta vjera mora očitovati svoju plodnost time što prožimlje sav život vjernika, pa i profani, te što ih pokreće na pravdu i ljubav, posebno prema siromašnima. Napokon, da se očituje prisutnost Božja, najviše pridonosi bratska ljubav među vjernicima koji u duhovnoj jednodušnosti surađuju za vjeru Evanđelja te se očituju kao znak jedinstva« (GS 21). Koncil dakle jasno govori da se vidljivost Kristova očituje u životu kršćana.

Ne postoji druga vidljivost Kristova u svijetu nego po ljubavi i jedinstvu među kršćanima. Postoje različite prisutnosti Boga u Crkvi. I o njima govori Koncil. No prisutnost nije isto što i vidljivost. Pa čak ako želimo govoriti i o određenoj vidljivosti Kristovoj u sakramentima, posebno u Euharistiji, moramo reći da je ta vidljivost pristupačna samo kršćanima vjernicima. Ako dakle ta vidljivost po životu kršćana prestane postojati

²⁹ Usp. H. Zahrnt, *Gott kann nicht sterben*, str. 155.

³⁰ H. Cox, *Stirb nicht im Warteraum der Zukunft*, Stuttgart — Berlin, 1968, 31.

³¹ H. Zahrnt, *Gott kann nicht sterben*, str. 55.

u Crkvi, tada Bog na određeni način biva nevidljiv. Tako možemo u prije spomenutom smislu govoriti o Božjoj smrti. Postoje li dakle samo strukture i vanjština Crkve bez unutarnjeg jedinstva i ljubavi kršćana, onda možemo govoriti o tome da te strukture pokazuju da Boga nema. Te vanjske strukture, naime, pozivaju svakog čovjeka da u Crkvi vidi Boga. Ako on dakle dođe i ne vidi Boga, jer u Crkvi nema jedinstva, ljubavi i autentičnog života o kojem govori Koncil, onda taj čovjek doživljava da Boga nema. Drugim riječima, tamo gdje bismo ljudima trebali pokazati Boga, mi im pokazujemo da ga nema. I opet naglašavamo da se ne radi o tome da njega zaista nema, nego samo o tome da je on nevidljiv i to nevidljiv krivnjom vjernika. U tom smislu je Bog uvijek još podvrgnut ljudskoj slobodi i mogućnosti da ga oni »ubiju« ne samo u svojoj duši nego i u svijetu.

Od nas kršćana se danas dakle traži dvostruka verifikacija: verifikacija Boga u svijetu i njegova verifikacija prema konkretnim problemima čovjeka. Osnovni problem današnje teologije jest baš taj stalni izostanak te verifikacije. Kršćanska vjera izgleda kao čudna hipoteza, bogata odnosima i zahtjevima, ali ipak samo kao hipoteza bez života i težnje za istinom. Nevidljivost Božja je u teoriji i u praksi ubitačno prisutna. Kao nikad dosad kršćanima se nameće Leninova izreka: »Apstraktna istina ne postoji, istina je uvijek konkretna.«³² Ne možemo govoriti o Bogu izvan svijeta. Ne možemo, naime, govoriti što i tko je Bog u sebi, nego što Bog čini s nama. Tu konkretnost Biblija izražava uzrečicom: Gle! Time upućuje na konkretnu osobu koja govori i na konkretan sadržaj koji osoba govori. Iako nevidljiv, Bog se mora u konkretnosti svijeta pokazati kao istinit. Kršćanska vjera ne smije biti kao ispaljivanje rakete prema cilju za koji se ne zna da li postoji. Toj konkretnosti u vjeri služi zato historijsko kritičko istraživanje Objave. No baš zato jer se radi o povijesnoj sigurnosti, ona pripada također određenom području vjere. Potpuna sigurnost u vjeri dobiva se tek u prakticiranjem te vjere, time što se istina Evandjelja pripusti konkretnom egzistiranju. Tako je problem Božje smrti ne problem pitanja nego problem odgovora. Nije istina da se Bog ne javlja i da nam ne nudi sebe, nego da mi ne primamo taj govor i tu ponudu. Bog dakle »umire« u času prijelaza k nama. On »umire« na našim rukama. Situacija Betlehema tako se uvijek ponavlja. Križ je prema tome stalna situacija i opomena Crkvi. Bog dakle »umire« među nama onda kad ga ne prihvaćamo, onda kada ga u svom vlastitom životu ostavljamo u nekoj neodređenoj općenitosti i apstraktnim principima našeg života. U tom smislu rekao je D. Bonhoeffer u jednom predavanju: »Što znači, kad proleter rekne u svom svijetu nepovjerenja: Isus je bio dobar čovjek? To znači, da ne treba u njega imati nepovjerenja. Proleter ne kaže: Isus je Bog. Ali riječima o dobrom čovjeku Isusu svakako on više kaže nego kad građanin kaže: Isus je Bog.«³³ Naš život najbolje pokazuje što za nas znači ta riječ Bog. Samo iz jednog novog govora o Bogu može se roditi i obnovljena Crkva, kako traži i Vat. koncil. Samo iz govora koji se rodio iz radikalizma konkretnog odgovora Božjoj riječi može izrasti sasvim novo i začuđujuće naviještanje u današnjoj Crkvi.

³² isto, str. 118.

³³ *Gesammelte Schriften* III, 1960, 174.